

Kształcenie zawodowe w Czechach

Vocational education in the Czech Republic

Słowa kluczowe: Czechy, kształcenie zawodowe, szkoła średnia, matura.

Key words: Czech Republic, vocational education, secondary school, school leaving examination.

Abstract. A great contribution to education in the Czech Republic was made by the empress Maria Theresa who created the foundations of the education system in the Czech Republic. However, the crucial year for the formation of the Czech vocational education system was 1869, when there was enacted the education law, developed by Leopold Hausner, the Minister of Education of the Austrian Empire, therefore known as Hausner's law. Some elements of this law are discernible in the modern education system in the Czech Republic. A high school's student in the Czech Republic can complete vocational education on variety of ways which are presented in the article. The secondary vocational school is in crisis because of the declining number of students who decide to choose this type of education. Students have learning opportunities at 1100 specializations. From 2013 a new school-leaving examination was implemented. However, the problem is the low pass rate of the school-leaving examination, which currently stands at 69%.

Wprowadzenie. System szkolnictwa czeskiego dla obcokrajowca jest bardzo skomplikowany. To skomplikowanie polega na występowaniu różnych rodzajów szkół, które na wiele sposobów można ukończyć i przejść na wyższy poziom kształcenia. W niniejszym opracowaniu, przybierającym formę artykułu, zajmiemy się kształceniem zawodowym na poziomie szkoły średniej.

Reformy szkolnictwa zaproponowane i wprowadzone przez cesarzową Marię Teresę spowodowały, że edukacja na terenie Czech miała masowy charakter. To ona utworzyła zręby systemu, którego pewne elementy przetrwały do dziś w czeskim systemie edukacji. Przełomowy dla czeskiego systemu edukacji okazał się przede wszystkim rok 1869, w którym zostało uchwalone prawo oświatowe opracowane przez ministra oświaty Leopolda Hausnera. Z tego względu owo prawo nazywano prawem Hausnera. Nowe prawo oświatowe ustanowiło obowiązkową edukację

w 8-klasowej szkole ogólnej i miejskiej. Naukę podzielono na dwa stopnie. Na I jak i II stopniu uczeń kształcił się przez 4 lata. To właśnie ten element przetrwał w systemie szkolnictwa w Czechach.

Obowiązek szkolny na ziemiach czeskich, zależnych od Cesarstwa Austriackiego został wprowadzony dekretem z 30 grudnia 1745 roku. Dotyczył on zwłaszcza dzieci wywodzących się z najniższych warstw społecznych. Szkoła była w całkowitej zależności od państwa, które kontrolowało każdy przejaw aktywności placówki¹.

Zarys czeskiego systemu edukacji. Podstawą czeskiego systemu edukacyjnego są przedszkola (*mateřská škola*). W placówce tej przebywają dzieci od 3 do 6 roku życia. Edukacja przedszkolna nie jest obowiązkowa. 84% dzieci czeskich korzysta z tej formy edukacji. 91% rodziców decyduje się zapisać dziecko do przedszkola na rok przed rozpoczęciem nauki w szkole podstawowej.

Obowiązkowe kształcenie rozpoczyna się dopiero od ukończenia 6 roku życia. Uczeń czeski musi podjąć obowiązkową edukację do 15 roku życia. Jednak edukacja musi trwać minimum 9 lat. Po edukacji przedszkolnej dziecko trafia do szkoły podstawowej (*základní škola*). Na pierwszym etapie (6–11 lat) edukacja jest jednolita. Potem kształcenie może wyglądać następująco: uczeń po skończeniu I etapu kształcenia może wybrać gimnazjum – odpowiednik w polskim systemie edukacji to liceum ogólnokształcące. Nauka trwa od 11 do 15 roku życia. Uczeń może wybrać tzw. konserwatorium (*konzervatoř*) – szkołę średnią o profilu artystycznym.

Uczniowie po ukończeniu V klasy szkoły podstawowej (*základní škola*) mogą przejść do ośmioletniego *gymnázium*. Istnieje także możliwość, aby uczeń po ukończeniu VII klasy uczył się gimnazjum, ale nauka trwa wtedy 6 lat. Warunkiem przyjęcia do szkoły średniej I stopnia (gimnazjum, konserwatorium) jest zdanie egzaminu wstępnego, który ustala dyrektor szkoły. W *gymnázium* kształcą się 11% populacji czeskich uczniów. Jeżeli uczeń postanawia wybrać konserwatorium, wówczas szkoła także przeprowadza egzamin wstępny, który weryfikuje konkretne umiejętności kandydatów².

Po ukończeniu edukacji na I etapie szkoły średniej uczeń ma bardzo wiele możliwości kontynuowania kształcenia. Na II etapie kształcenia średniego edukacja trwa 4 lata, jeśli uczeń chce zdać maturę. Gdy uczeń nie widzi takiej potrzeby, edukacja trwa rok krócej. Uczeń może kontynuować edukację w gimnazjum i zdać w nim maturę. Może także przenieść się do szkoły artystycznej (*konzervatoř*), do szkoły średniej zawodowej, gdzie zdobędzie uprawnienia do konkretnego zawodu i ten temat w dalszej części opracowania zostanie dokładniej omówiony. Po zdaniu matury (*maturitní zkouška*) uczeń może ubiegać się o przyjęcie na studia wyższe I stopnia (*bakalářské*), trwające w zasadzie 3 lata, a po ich ukończeniu student może starać się o przyjęcie na II stopień studiów wyższych (*magisterské*). Istnieje także kolejny etap kształcenia – studia doktoranckie, na których można obronić dwa doktoraty, tzw. mały (*rigorozní*) i duży (*distertační*).

¹ R. Váňová, *Vývoj počátečního školství v českých zemích*, Praha 1986, s. 34–42.

² <https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php/Czech-Republic: Overview>, data: 28.01.2017.

Istnieje także rozbudowany system kształcenia policealnego, w którym uczniowie zdobywają kolejne uprawnienia, ale nie powoduje to wzrostu poziomu ich wykształcenia. Edukacja trwa w nim od roku do dwóch lat, w zależności od specjalności, jaką chce uczeń zdobyć.

Średnia szkoła zawodowa. Szkołę średnią zawodową II etapu uczeń czeski może ukończyć w zasadzie na kilka sposobów. Pierwszy sposób to uzyskanie świadectwa ukończenia szkoły (*střední vzdělání*). Nauka trwa 2 lata. Uczeń może także ukończyć szkołę średnią i dodatkowo uzyskać uprawnienia do wykonywania zawodu (*střední vzdělání s výučním listem*). Kształcenie takie trwa 3 lata. Ostatnia możliwość to ukończenie szkoły średniej wraz z kwalifikacjami do wykonywania zawodu oraz zdaną maturą (*střední vzdělání s maturitní zkouškou*). Wówczas edukacja odbywa się przez 4 lata. Należy także wspomnieć o tym, że uczniowie po pewnym czasie chcą jednak zdać maturę. Wówczas edukację muszą kontynuować w tzw. szkołach policealnych (*nástavbové studium*). Istnieje również szkoła praktyczna (*praktická škola*), do której uczęszczają uczniowie z upośledzeniem o podłożu zdrowotnym, gdzie zdobywają najważniejsze wiadomości oraz umiejętności, które są niezbędne, by prawidłowo funkcjonować w życiu społecznym i zawodowym. Nauka trwa rok lub 2 lata. Nie otrzymują świadectwa ukończenia szkoły średniej, nie mają możliwości w tego typu szkole zdać matury oraz uzyskać uprawnień do wykonywania zawodu. Jedyne dokument, jaki otrzymują to *vysvědčení* – zaświadczenie o ukończeniu edukacji w tego typu szkole. Ostatnia możliwość to ukończenie szkoły średniej bez świadectwa zakończenia edukacji na poziomie średnim, bez matury i uprawnień do wykonywania zawodu. Ta możliwość to otrzymanie od szkoły zaświadczenia (*vysvědčení o závěrečné zkoušce*) o zdaniu końcowego egzaminu z całego materiału, jaki uczeń miał możliwość poznać i opanować podczas 2 lat nauki³.

Wszystkie szkoły czeskie podlegają rejonizacji, ale rodzice nie mają obowiązku jej przestrzegać. W Republice Czeskiej występują następujące typy szkół średnich zawodowych: przemysłowy (*průmyslová*), rolniczy (*zemědělská*), ogrodniczy (*zahradnická*), winiarski (*vinařská*), browarny (*chmelařská*), leśniczy (*lesnická*), rybacki (*rybářská*), drobiowy (*drůbežářská*), opieka zdrowotna (*zdravotnická*), hotelarski (*hotelová*), socjalno-prawny (*sociálně právní akademie*), bibliotekarski (*knihovnická*), pedagogiczny (*pedagogická*), artystyczny (*umělecká*), handlowy (*obchodní*), rodzinny (*rodinná*), konserwatoryjny (*konzervatoř*), artystyczno-przemysłowy (*uměleckoprůmyslová*), praktyczny (*praktická*)⁴. Edukacja w nich trwa 4 lata i kończy się złożeniem egzaminu maturalnego (*maturitní zkouška*).

Innym typem średniej szkoły zawodowej jest tzw. konserwatorium, w których nauka trwa również 4 lata i uczniowie mają także możliwość złożenia egzaminu maturalnego. Jednak ten typ kształcenia zawodowego jest zawężony do kształcenia w dziedzinach: tańca, sztuki, muzyki, śpiewu i muzycznej sztuki dramatycznej. Uczniowie zdają specjalny egzamin zawodowy, który daje im uprawnienia zawodowe do wyko-

³ <http://www.infoabsolvent.cz/Obory/1>, data: 28.01.2017.

⁴ <http://www.penize.cz/15790-druhych-strednich-skol>, data: 28.01.2017.

nywania zawodu w wybranej dziedzinie. Po zdaniu takiego egzaminu uczeń może się tytułować jako *diplomovaný umělec*, czyli dyplomowany tancerz, muzyk, śpiewak itd. Według czeskiej ustawy oświaty uczniowie w średnich szkołach zawodowych uczą się 40 godzin tygodniowo⁵.

Ostatnim typem szkół średnich zawodowych są tzw. licea techniczne (*Technická lycea*), ukończenie których nie gwarantuje otrzymanie uprawnień do wykonywania konkretnego zawodu. Jest to ten typ szkół, który przygotowuje uczniów do dalszych studiów wyższych, które będą realizować na uczelniach technicznych. Liceum tego typu również kończy się zdaniem egzaminu maturalnego.

Za kształcenie zawodowe jest odpowiedzialna placówka Narodowy Instytut Kształcenia Zawodowego (*Národní ústav odborného vzdělávání*), który podlega Ministerstwu Szkolnictwa, Młodzieży i Wychowania Fizycznego. W całej Republice Czeskiej funkcjonuje 965 państwowych średnich szkół zawodowych, 300 prywatnych oraz 41 szkół wyznaniowych⁶. Ponad 73% młodzieży kształci się w państwowych średnich szkołach zawodowych, 24% w szkołach prywatnych i 3% w wyznaniowych⁷.

Zapoznając się z aktualnymi danymi dotyczącymi liczby uczniów⁸ kształcących się w szkołach średnich, dowiadujemy się, że w tych typach szkół naukę podjęło 427107 osób⁹. Jednakże w średnich szkołach zawodowych kształci się ponad 320 tysięcy osób. Zdecydowana większość uczniów woli ukończyć szkołę średnią zawodową z maturą. Jednak w roku 2014/2015 maturę w tego typu szkołach zdało około 68%¹⁰.

Osobne dane dotyczą liceów technicznych. W tego typu szkołach kształci się ponad 16 tysięcy uczniów. Natomiast w konwersatoriach, których w Republice Czeskiej jest 18, uczy się 3709 osoby¹¹. Od 2009 roku wszystkie szkoły na terenie Czech dostrzegają powolny spadek przyjęć uczniów, co spowodowane jest niskim poziomem przyrostu naturalnego, z którym boryka się to państwo. Niestety politycy czescy nie zastanawiają się, jak zatrzymać zły trend coraz mniejszej liczby urodzeń.

W Czechach młodzież może kształcić się w 1100 specjalnościach zawodowych. Najbardziej popularnymi kierunkami wśród uczniów średnich szkół zawodowych są: ekonomia i administracja, informatyka, telekomunikacja, elektrotechnika, opieka zdrowotna i pedagogiczna. Ministerstwo stara się dokonywać zmian w specjalnościach, aby tym sposobem zwiększyć liczbę chętnych do podjęcia nauki w szkołach

⁵ Informacje o tym można przeczytać w paragrafie 26 punkcie 2, data: 28.01.2017.

⁶ <http://www.atlaskolstvi.cz/stredni-skoly?action=search>, data: 28.01.2017.

⁷ <http://www.msmt.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/statistika-skolstvi/vykonova-data-o-skolach-a-skolskych-zarizenich-2003-04-2013>, data: 28.01.2017.

⁸ Dane dotyczą roku szkolnego 2015/2016. Można się z nimi zapoznać na stronie: <http://toiler.uiv.cz>, data: 28.01.2017.

⁹ <http://toiler.uiv.cz/rocenka/rocenka.asp>, data: 28.01.2017.

¹⁰ J. Vojtěch, P. Paterová, *Vývoj vzdělanostní a oborové struktury žáků a studentů ve středním a vyšším odborném vzdělávání v ČR a v krajích ČR a postavení mladých lidí na trhu práce ve srovnání se stavem v Evropské unii*, Praha 2015, s. 8. Niestety brak nowszych danych.

¹¹ <http://toiler.uiv.cz>, data: 28.01.2017.

zawodowych. Niestety trend jest niekorzystny, a starania, jakich dokonuje się na tym polu, nie przynoszą spodziewanych efektów¹².

Edukację w tychże szkołach można podjąć w różnych trybach: dziennym (*denní*), wieczorowym (*večerní*), zaocznym (*dalkové*), eksternistycznym (*kombinované*) oraz na odległość (*distanční*). Najczęściej młodzież czeska uczy się w trybie dziennym. W klasach szkół średnich nie może się uczyć więcej niż 30 osób, co zostało uregulowane odpowiednimi rozporządzeniami ministerialnymi¹³.

Ostatnią ważną kwestią, którą należy w tym opracowaniu poruszyć to czeska matura¹⁴. Jest to temat, który najbardziej ożywia dyskusje publiczną. Od wielu lat Czesi zastanawiają się nad formą egzaminu maturalnego. Nad jej kształtem wypowiadali się uczniowie i ich rodzice, politycy i eksperci, ale wspólnego stanowiska brak. Od 2013 roku obowiązuje nowa formuła. Wprowadzenie nowej matury miało podnieść jakość nauczania w szkołach średnich, ujednolicić standardy kształcenia oraz dostosować ją do potrzeb uczelni i pracodawców¹⁵.

Przygotowaniem zadań maturalnych oraz przygotowaniem całego procesu zajmuje się Centrum Badań Wyników Nauczania (*Centrum pro zjišťování výsledků vzdělávání*)¹⁶. Na wstępie chciałbym uściślić, że matura składa się dwóch części. Pierwsza część tzw. część wspólna egzaminu maturalnego, jest przygotowywana przez CERMAT dla całego kraju. Istnieje także część profilowa egzaminu maturalnego, który przygotowuje szkoła wraz z dyrektorem. W różnych materiałach, zwłaszcza prasowych, używa się mylących pojęć takich jak: matura państwowa i matura szkolna. Nie są to określenia fachowe. W czeskiej ustawie o systemie oświaty funkcjonuje pojęcie: części profilowej i wspólnej¹⁷. Od 2013 roku matura w szkołach średnich wygląda następująco: uczeń w części wspólnej zdaje obowiązkowo dwa egzaminy z języka czeskiego i literatury (w formie pisemnej) oraz języka obcego (test dydaktyczny) lub matematyki (test dydaktyczny). W tej części uczeń może dobrowolnie zdać jeszcze inne egzaminy, maksymalnie dwa, z matematyki i języka obcego w wersji rozszerzonej. Natomiast w części profilowej uczniowie zdają 2–3 egzaminy obowiązkowe, które określa dyrektor każdej szkoły. Egzaminy te zależą od profilu szkoły. Można także zdawać maksymalnie 2 egzaminy nieobowiązkowe, które proponuje dyrektor szkoły.

W części profilowej uczeń może zdawać jakikolwiek przedmiot pod warunkiem, że jest on nauczany w szkole, ale nie ma obowiązku, by uczeń się jego wcześniej uczył. Zdaniem Petra Naske, wieloletniego nauczyciela informatyki w szkole czeskiej, „zestaw przedmiotów szkolnych określają szkolne programy nauczania na bazie ramowych programów nauczania. Brak stabilności i częste zmiany prawne spowodowały, że w pierwszych trzech latach funkcjonowania „nowej matury” uczniowie w ostatniej chwili dowiadawali się, jaka będzie koncepcja egzaminu w ich roczniku matural-

¹² Tamże, data: 28.01.2017.

¹³ Rozporządzenie nr 13/2005 § 2, punkt 4.

¹⁴ www.novamaturita.cz, data: 28.01.2017.

¹⁵ <http://forum-pl-cz.com/index.php/polityki-publiczne/39-petr-naske-matura-po-czesku>, data: 28.01.2017.

¹⁶ www.ceremat.cz, data: 28.01.2017.

¹⁷ <http://forum-pl-cz.com/index.php/polityki-publiczne/39-petr-naske-matura-po-czesku>, data: 28.01.2017.

nym. Szkoły zmieniały szkolne programy nauczania i wprowadzały dodatkowe zajęcia seminaryjne, by przygotować uczniów do egzaminu. W gimnazjach (liceach) zmieniano się podejście do egzaminu maturalnego, albowiem matura na tym poziomie trudności, bez egzaminu na poziomie rozszerzonym, nie odpowiada standardom nauczania w tego typu szkołach średnich. Zdarzało się, że uczniowie wybierali w części profilowej te same przedmioty, jak w części wspólnej, w ten sposób poszerzali zakres zdanego materiału nauczania. W niektórych gimnazjach (liceach) uczący ułatwiali uczniom sytuację i nie podnosili stopnia trudności egzaminu w części profilowej, w innych starali się zachować zakres i wymagania egzaminu maturalnego, stwarzając jednak specyficzne warunki w części profilowej. Niestety, nie ma danych na temat trudności poszczególnych przedmiotów w części profilowej, na temat struktury pytań i ich odniesień do wcześniej ustalonych standardów (ramowe programy nauczania są niewystarczające do przeprowadzania badań, nie można na ich podstawie określić porównywalności)¹⁸. Nadmieniam on również, że „szkoły średnie (np. technika) lub średnie szkoły zawodowe nie mogą dodać przedmiotów ogólnokształcących do części profilowej egzaminu, albowiem uczniowie tych szkół obowiązkowo zdają w tej części egzamin z przedmiotów zawodowych (kierunkowych). W niektórych szkołach średnich (szczególnie technicznych) wspólna część matur doprowadziła do obniżenia poziomu wymagań – przede wszystkim jeżeli chodzi o matematykę – i odwrotnie: w średnich szkołach zawodowych wymagania wzrosły. Niestety, zdanie matury dla wielu uczniów staje się czymś nieosiągalnym. W drugim roku «nowej matury» znacznie wzrosła liczba maturzystów, którzy nie zaliczyli egzaminu również z tego powodu, że do egzaminu przystąpiły również te osoby, które w pierwszym roku «nowej matury» zrezygnowały z jej zdawania i prosiły o jej odłożenie. System „nowej matury” generalnie sprzyja utrzymaniu pewnego poziomu uczniów z wybranych przedmiotów ogólnokształcących tak, by uczniowie po czterech, pięciu latach nauki podofal trudnemu egzaminowi”¹⁹.

Według danych Ministerstwa Szkolnictwa, Młodzieży i Wychowania Fizycznego w roku 2016 wydano na kształcenie zawodowe pod 116 milionów koron²⁰. Celem tego programu było podniesienie jakości kształcenia tylko na wybranych specjalnościach, nie podając przyczyny.

Podsumowanie. Czeska minister Ministerstwa Szkolnictwa, Młodzieży i Wychowania Fizycznego mgr Kateřina Valachová, Ph.D. wspólnie ze specjalistami od kształcenia zawodowego zastanawia się nad poprawą sytuacji szkolnictwa zawodowego w kwestii podwyższania jakości kształcenia, dokonując również zmian w programach nauczania oraz zwiększając wymagania dla przyszłych nauczycieli. Najbardziej niepokojącym zjawiskiem jest obniżająca się liczba uczniów, którzy wybierają szkołę średnią zawodową. Szkoły nie są w stanie wypełnić limitów, a to ma związek ze zmniejszaniem się populacji nauczycieli oraz liczby szkół, które trzeba

¹⁸ Tamże, data: 28.01.2017.

¹⁹ Tamże, data: 28.01.2017.

²⁰ http://www.msmt.cz/uploads/O21/O211/rozvojovy_program_podpora_ov_2016/Prehled_prideleni_financnich_prostredku_na_RP_Podpora_OV.pdf.

likwidować z powodu braku kandydatów. Ministerstwo stale pracuje nad zmianą propozycji zawodów, w których szkoły kształciłyby przyszłych specjalistów, a których na rynku pracy jest najmniej. Poza tym zmniejszająca się liczba uczniów kończących średnią szkołę zawodową z maturą powoduje, że również wyższe uczelnie techniczne przeżywają niż demograficzny. Od kilku lat podejmowane są starania, by zwiększyć liczbę uczniów, którzy zdawaliby maturę. Przypomnę, że obecnie 68% uczniów szkół średnich zdaje maturę. Najwyższy wskaźnik niezdanych matur jest w średnich szkołach zawodowych.

Bibliografia

1. Váňová R., *Vývoj počátečního školství v českých zemích*, Praha 1986.
2. webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php/Czech-Republic:Overview, data: 28.01.2017
3. www.infoabsolvent.cz/Obory/1, data: 28.01.2017.
4. www.penize.cz/15790-druhy-strednich-skol, data: 28.01.2017.
5. www.atlasskolstvi.cz/stredni-skoly?action=search, data: 28.01.2017.
6. www.msmt.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/statistika-skolstvi/vykonova-data-o-skolach-a-skolskych-zarizenich-2003-04-2013, data: 28.01.2017.
7. toiler.uiv.cz/rocenka/rocenka.asp, data: 28.01.2017.
8. Vojtěch J., Paterová P., *Vývoj vzdělanostní a oborové struktury žáků a studentů ve středním a vyšším odborném vzdělávání v ČR a v krajích ČR a postavení mladých lidí na trhu práce ve srovnání se stavem v Evropské unii*, Praha 2015.
9. toiler.uiv.cz, data: 28.01.2017.
10. Rozporządzenie Ministra Szkolnictwa nr 13/2005 § 2, punkt 4.
11. www.novamaturita.cz data, 28.01.2017.
12. forum-pl-cz.com/index.php/polityki-publiczne/39-petr-naske-matura-po-czesku, data: 28.01.2017.
13. www.ceremat.cz: data, 28.01.2017.
14. www.msmt.cz/uploads/O21/O211/rozvojovy_program_podpora_ov_2016/Prehled_prideleni_financnich_prostredku_na_RP_Podpora_OV.pdf, data: 28.01.2017.

dr Sebastian TABOŁ

Podyplomowe Centrum Kształcenia Ustawicznego „Andragog” w Opolu
ul. Ozimska 40
45-058 Opole
seba.tabol@gmail.com